

***Niedostosowanie społeczne
i zagrożeni nim uczniowie
szkoły gimnazjalnej***

***Social maladjustment and
junior secondary school
students at risk***

1) Mgr A. Książak – Uniwersytet
Warmińsko-Mazurski w Olsztynie,
Wydział Nauk Społecznych, Katedra
Pedagogiki Społecznej.

Streszczenie

Motywy podjęcia przez autorkę tematu zagrożenia niedostosowaniem społecznym była przede wszystkim chęć odnalezienia jak największej ilości przyczyn tego zjawiska, a ponadto kto i dlaczego jest najbardziej podatny i zagrożony niedostosowaniem oraz dlaczego jedne osoby są mniej odporne na negatywne wpływy środowiska i otoczenia niż inne.

Prezentowana praca za główny przedmiot stawia sobie odnalezienie uwarunkowań powodujących występowanie zjawiska niedostosowania społecznego oraz zagrożenie nim wśród uczniów klas II i III gimnazjum.

Abstract

The motivation for discussing the topic of social maladjustment was, most of all, the wish to find as many reasons for this phenomenon as possible. The author also wanted to find out who and why is the most prone to and at risk of maladjustment and why some persons are less immune to harmful influences of the environment than others. The key topic of this thesis is to establish the conditions responsible for the occurrence of social maladjustment and its risk among the students of classes II and III of junior high school.

Wprowadzenie

W dzisiejszych czasach coraz częściej w sposób bardziej otwarty dyskutuje się o zgorzeniu współczesnej młodzieży. Temat ten przestał być tematem tabu. Dyskusje w tym obszarze wzmożyły się szczególnie po reformie edukacji i związanym z nią wprowadzeniem trzyletniej szkoły gimnazjalnej. Problemem niedostosowania społecznego zajmuje się wiele osób, są to głównie pedagodzy, psychologzy i psychiatrzy.

Z punktu widzenia społecznego i pedagogicznego niedostosowanie społeczne jest problemem ogromnej wagi. Nie ma pełnego rozeznania co do liczby dzieci niedostosowanych społecznie w danym środowisku czy kraju. Główny problem tego zjawiska polega na tym, iż niedostosowanie społeczne prowadzi do wykołajenia wychowawczego i w rezultacie do przestępczości.

Pojęcie niedostosowania społecznego jest bardzo złożone. Odnośi się przede wszystkim do rozmaitych zaburzeń w społecznej adaptacji jednostki. Składa się na nie wiele kryteriów. Jednostka niedostosowana przez całe swoje życie uczestniczy w sytuacjach, które mają wpływ na jej późniejsze zachowania.

Większość badaczy zgodnie twierdzi, iż zjawisko niedostosowania społecznego pochodzi nie tylko (choć przede wszystkim) od jednostki, od jej cech biologicznych i psychicznych, ale jest również wynikiem złej socjalizacji i wychowania dzieci, które w późniejszym życiu realizują nabyte, często negatywne zachowania.

Ogromny wpływ na poprawne dostosowanie się człowieka do życia ma przede wszystkim rodzina, ale również i inne grupy społeczne, w których on żyje. Należy także zwrócić uwagę na przyczyny środowiskowe, takie jak np.: wpływ środków masowego przekazu na kształtowanie postawy społeczno-moralnej dzieci i młodzieży dorastającej, czynniki ekonomiczno-gospodarcze i przyrodniczo-ekologiczne.

Badania własne

Celem głównym prezentowanych badań była diagnoza/rozpoznanie zjawiska zagrożenia niedostosowaniem społecznym wśród uczniów wybranego gimnazjum. Przedmiotem zaś było odnalezienie uwarunkowań powodujących występowanie zjawiska niedostosowania społecznego oraz zagrożenia nim wśród uczniów klas II i III na przykładzie jednego gimnazjum.

W badaniach posłużono się między innymi „Arkuszem zachowania się ucznia” opracowanym przez B. Markowską. Arkusz ten służy charakterystyce osobowości dziecka oraz ocenie jego przystosowania do grupy i wymagań szkoły. Jedną z jego części stanowi charakterystykę dziecka

i obejmuje 50 cech zachowania się. Druga, wykorzystana przeze mnie, obejmuje krótką charakterystykę środowiska rodzinnego. Powinien ją wypełnić nauczyciel, który dobrze zna ucznia.

Stopień nasilenia cech zachowania się ucznia mierzony jest częstością ich występowania i oceniany w skali pięciostopniowej. W zastosowanej skali 1 oznacza nigdy, 2 – rzadko, 3 – przeciętnie, 4 – często, 5 – zawsze. Źródła podają, iż cechy te określane są mianem tendencji do zachowania się tak a nie inaczej w danych warunkach².

Zastosowana skala pozwala ocenić 5 aspektów przystosowania społecznego³. Należą do nich:

Motywacja do nauki szkolnej – zawarte są w nim cechy określające pozytywną i aktywną postawę ucznia wobec wymagań szkoły, która charakteryzuje się pilnością, wytrwałością i koncentracją na zadaniach szkolnych;

Zachowanie się antyspołeczne – zawarte są w nim cechy, które wiążą się z obniżoną kontrolą własnego zachowania i z agresywną postawą wobec innych osób;

Przyhamowanie – zawarte są w nim cechy, które określają bierną postawę dziecka wobec innych osób oraz reakcje lękowe i obniżone samopoczucie;

Uspołecznienie – zawarte są w nim cechy, które określają przyjazną postawę dziecka wobec innych osób, uwarunkowaną do pełnych życzliwości i tolerancji reakcji interpersonalnych;

Zainteresowania seksualne – zawarte są w nim cechy związane z koncentracją na sprawach seksu i osobach odmiennej płci.

Przy użyciu arkusza można zmierzyć dwa podstawowe aspekty społecznego przystosowania dziecka: 1. jego zdolność do osiągnięć dzięki pilności, wytrwałości, koncentracji oraz do bezkonfliktowych i altruistycznych kontaktów społecznych; 2. można określić typ zaburzeń przystosowania społecznego, które wyrażane są w postaci zachowań impulsywnych, niedostatecznie kontrolowanych i pełnych agresji bądź też w postaci nadmiernie hamowanej ogólnej aktywności i reakcji lękowych. Zatem arkusz spełnia rolę narzędzia służącego do wyławiania dzieci z trudnościami w przystosowaniu do szkoły⁴.

Omawiany arkusz przedstawia zachowania, które obserwowane są w szkole. Jest zatem w pewien sposób ograniczony, dlatego nie przedstawia on całkowitego obrazu przystosowania społecznego dziecka. W związku z tym istnieje konieczność poparcia uzyskanych informacji danymi zdobytymi za pomocą innych technik.

2) B. Markowska, H. Szafraniec, *Podręcznik do „Arkusza zachowania się ucznia” B. Markowskiej*, [w:] *Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczo – zawodowym*, red. M. Chojnowski, Warszawa 1977, s. 173.

3) Tamże, s. 172.

4) Tamże.

Badania „Arkuszem zachowania się ucznia” opracowanym przez B. Markowską objęły młodzież – uczniów klas II i III gimnazjum, wybranych celowo do próbkki normalizacyjnej. Uczniów tych oceniali nauczyciele wychowawcy, którzy najlepiej znają swoich podopiecznych. Badania zostały przeprowadzone w publicznym gimnazjum, w województwie mazowieckim. Jest to szkoła gminna, co oznacza, że do placówki uczęszczają uczniowie z kilku miejscowości sąsiadujących z tą, w której znajduje się gimnazjum.

Pomimo iż w badaniach pedagogicznych bardziej pożądanym jest dobór losowy, próba objęta tym badaniem została wybrana celowo. Główną przyczyną tej decyzji jest chęć zbadania, czy w tej konkretnej placówce są uczniowie zagrożeni niedostosowaniem społecznym. Dodatkowym argumentem jest fakt, iż autorka w przedstawionym gimnazjum odbywała praktyki studenckie na stanowisku pedagoga szkolnego i zna uczniów, co w przypadku prowadzenia badań na dany temat jest bardzo przydatne.

Szczegółowy rozkład liczby osób w danej klasie wg płci przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Liczba uczniów badanych klas II i III gimnazjum (N=129)

klasa		liczba uczniów w klasie	liczba chłopców	liczba dziewcząt
II b		26	14	12
II c		27	15	12
r a z e m w klasach II	Ogółem	53	29	24
	%	100,0	54,7	45,3
III a		28	14	14
III b		21	9	12
III c		29	11	18
r a z e m w klasach III	Ogółem	76	34	42
	%	100,0	44,7	55,3
ogółem		129	63	66
%		100	48,8	51,2

Źródło: badania własne.

Badanie zostało zrealizowane w styczniu 2008 roku.

Wiek badanych waha się w granicach 14 – 15 lat. Stan ten przedstawia tabela 2. W badanej populacji znalazło się 38,8% uczniów wieku lat 14 i 61,2% uczniów w wieku lat 15.

Tabela 2. Badana próba wg wieku (N=129)

Lp	grupy badane	grupa wiekowa				
		L	%	L	%	razem
1.	Dziewczęta	24	48,0	42	53,0	66
2.	Chłopcy	26	52,0	37*	47,0	63
3.	Ogółem	50	100,0	79	100,0	129
4.	%	38,8		61,2		100,0

*w tym 3 chłopców powtarza klasę drugą gimnazjum

Źródło: badania własne.

Badaniami zostali objęci uczniowie z klas II (a, b, c) i III (a, b, c) publicznego gimnazjum. W toku sprawdzania poprawności wypełniania przez nauczycieli arkuszy klasa II a została wykluczona z badań, gdyż wychowawca popełnił zbyt wiele błędów. Świadomie zostały pominięte klasy I ze względu na fakt, iż są to nowi uczniowie, w nowej szkole i potrzebują odpowiedniego czasu na adaptację w nowych warunkach, jak również nauczyciele wychowawcy muszą ich lepiej poznać. Włączenie do badań „nowych” uczniów mogłoby znacznie zniekształcić wyniki.

Ostatecznie próba badawcza wyniosła 129 osób, tj. 63 chłopców i 66 dziewcząt. Klasy drugie liczyły 53 uczniów, w tym 29 chłopców i 24 dziewczęta. Klasy III liczyły 76 uczniów, w tym 34 chłopców i 42 dziewczęta.

W badanej populacji przeważali uczniowie płci żeńskiej. Wynika to z ogólnej liczby uczniów (63 chłopców, 66 dziewcząt). Natomiast biorąc po uwagę oddzielnie badane klasy to: w klasach II liczba chłopców była większa od liczby dziewcząt i wynosiła: 29 chłopców i 24 dziewczęta. W klasach III jest 34 chłopców i 42 dziewczęta.

Uczniowie byli oznaczeni nazwą klasy, do której uczęszczali oraz numerem z dziennika lekcyjnego, co ułatwiło pracę nauczycielowi oraz badającej.

Analizę wyników badania rozpoczęto od środowiska rodzinnego badanych uczniów.

Rodzina jako grupa pierwotna stanowi niezwykle istotne środowisko życia każdego człowieka. Współkształtuje ona jego los, wywiera głęboki i trwały wpływ na osobowość i zachowanie. To właśnie rodzina formuje osobowość i kształtuje charakter, zaspokaja potrzeby, oddziałuje na człowieka samym swoim istnieniem, wpływami, które są zamierzone, jak i niezamierzone. Modeluje człowieka od momentu narodzin aż po starość, tworzy podstawy rozwoju cech wrodzonych, poznawania i rozumienia otoczenia i orientacji w świecie. Właśnie dlatego środowisko rodzinne zajmuje ważne miejsce w rozważaniach nad zjawiskiem niedostosowania społecznego. Oczywiście jest, że tylko zdrowa i spójna rodzina, jako

najwcześniejsza w życiu jednostki instytucja wychowawcza, zaspokaja w sposób prawidłowy wszystkie jej najistotniejsze potrzeby i w porę przeciwdziała wszelkim odchyleniom od przyjętych norm. „Zdrowa” rodzina jest w stanie dać społeczeństwu „zdrowe”, młode pokolenie. Natomiast wszelkie przejawy dezorganizacji życia rodzinnego, takie jak: rozluźnienie więzi między jej członkami, zła atmosfera, niewłaściwe metody wychowawcze, kłótnie i zdrady małżeńskie, choroba, śmierć lub rozwód rodziców, alkoholizm, przestępczość i prostytutka powodują, że równowaga psychiczna dzieci zostaje zachwiana. Wówczas pojawiają się trudności wychowawcze, które często początkują tzw. proces wyko-
lejenia się nieletnich.

W przeprowadzonych badaniach wzięto pod uwagę następujące czyn-
niki: typ rodziny, w jakiej wychowuje się uczeń, sytuację materialną rodzi-
ny (dochody i warunki mieszkaniowe), atmosferę wychowawczą rodziny (pożycie rodziców, moralność rodziców), opiekę nad dzieckiem (zaspoka-
janie potrzeb uczniów – pożywienie, ubiór, pomoce do nauki), współ-
pracę rodziców ze szkołą (kto i z jaką częstotliwością odwiedza szkołę
w sprawie ucznia, wykonywanie zaleceń szkoły).

Przedstawione poniżej dane pochodzą z II części „Arkusza zachowa-
nia się ucznia” B. Markowskiej.

Struktura rodziny

Zaburzona struktura rodziny w wyniku rozwodu, separacji czy śmierci
któregoś z rodziców może, ale nie musi, doprowadzić do zaburzeń procesu
uspołecznienia dziecka. Wszystko zależy od osób, które przy nim pozostają.
Mogą one stwarzać warunki wychowawcze kompensujące brak ojca lub mat-
ki. Najgorsza wychowawczo sytuacja występuje w tych rodzinach, w których
rozbitcie rodziny poprzedzane jest konfliktami na podłożu głębokich antago-
nizmów między rodzicami. Atmosfera wychowawcza w takiej rodzinie wpły-
wa niekorzystnie na psychikę dziecka i może być przyczyną zaburzeń w jego
zachowaniu (agresja, wagary, ucieczki z domu, używki itp.).

R. Ilnicka podaje za M. Herbertem, iż kontakty dziecka z obojgiem
rodziców mają ogromny wpływ na stan zdrowia młodego człowieka.
Do problemów związanych z rozwodem zalicza się: depresję, niską samo-
ocenę, problemy z relacjami heteroseksualnymi, trudności w wychowaniu
własnych dzieci oraz większe prawdopodobieństwo własnego rozwodu.
Zatem stan psychofizyczny dziecka często może zależeć od jakości relacji
między dzieckiem a rodzicem, który opuścił rodzinę⁵.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi na temat typów rodzin badanych
uczniów ilustruje tabela 3.

5) R. Ilnicka, *Rodzina rozbita w percepcji gimnazjalistów*, Problemy opiekuńczo-wychowawcze nr 3, 2007, s. 50.

Tabela 3. Typy rodzin badanych uczniów (N = 129)

L. p.	Wyszczególnienie	ogółem		dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	rodzina pełna	120	93	61	50,8	59	49,2
2.	rodzina niepełna	7	5,4	4	57,1	3	42,9
3.	rodzina zrekonstruowana	-	-	-	-	-	-
4.	rodzina zastępcza	-	-	-	-	-	-
5.	rodzina rozbita	2	1,6	1	50	1	50
6.	Razem	129	100	66	100	63	100

Źródło: badania własne.

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, iż w większości badani uczniowie wychowują się w rodzinach pełnych. Zatem typ rodziny prawdopodobnie nie wpływa tutaj znacząco negatywnie na poziom przystosowania badanych uczniów.

Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, jaki podają źródła. Mianowicie, wychowywanie dziecka przez tylko jednego z rodziców (śmierć drugiego rodzica, rozbitcie rodziny) może niekorzystnie wpływać na rozwój dziecka. Potrzeby dziecka, takie jak: poczucie bezpieczeństwa, bliskości, miłości nie są w pełni zaspokajane. Powoduje to poczucie bezradności, odrzucenia i lęku, co prowadzi do wycofywania się dziecka bądź do sytuacji odwrotnej – chęci zwrócenia na siebie uwagi za wszelką cenę, często w sposób niewłaściwy i nierespektowany przez normy społeczne (kradzież, bójki, klótnie itp.). Taka niewłaściwa sytuacja może powodować złe przystosowanie dziecka do warunków społecznych. Stanowi to czynnik zagrażający społecznemu dostosowaniu młodego człowieka.

Również sytuacja materialna rodziny wpływa na prawidłowe zaspokajanie potrzeb młodego człowieka. Dzieci z rodzin, w których rodzice zarabiają wystarczająco dużo, mają większe możliwości rozwoju społecznego.

Natomiast niewystarczające dochody, zła sytuacja materialna rodziny powoduje istotny wzrost ryzyka dla rozwoju patologii społecznej. Szczególną uwagę należy zwrócić tutaj na miejsce zamieszkania rodzin (większy poziom ubóstwa na wsiach), poziom wykształcenia, dietność rodzin i bezrobocie⁶.

Szczegółowych rozkład odpowiedzi na temat dochodów osiągniętych w rodzinach badanych uczniów ilustruje tabela 4.

6) I. Pospiszyl, *Zachowania dewiacyjne o wysokim potencjale kryminogennym*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Warszawa 2007, s. 19-20.

Tabela 4. Opinie nauczycieli wychowawców o dochodach osiągniętych w rodzinach uczniów (N = 129)

L.p.	Wyszczególnienie	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	dobrze	63	48,8	31	47,0	32	50,8
2.	przeciętne	57	44,2	31	47,0	26	41,3
3.	niewystarczające	9	7,0	4	6,0	5	7,9
4.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Z danych zawartych w tabeli 4 wynika, iż istnieje niewielka różnica pomiędzy ilością rodzin o dobrych i przeciętnych dochodach, z przewagą dla dochodów dobrych, tj. 48,8%. Jednak w rodzinach stanowiących 7% ogółu badanych dochody są niewystarczające. I to właśnie te rodziny mogą stwarzać zagrożenie dla rozwoju społecznego uczniów. Zdarza się, iż młodzi ludzie, oceniając dochody swoich rodziców jako niewystarczające, dopuszczają się np. kradzieży.

Brak własnego miejsca, przysłowiowego „kąta w domu”, również może negatywnie wpływać na rozwój społeczny ucznia. Zauważane są w takich przypadkach zachowania nadmiernej ekspansywności dziecka, a co za tym idzie również agresywności. Badacze obserwują także zachowania zupełnie odwrotne. Dzieci w danych warunkach stają się bardzo skryte, zamknięte w sobie, bierne wobec podejmowania jakichkolwiek działań. Występuje u nich brak poczucia bezpieczeństwa, własnej wartości oraz poczucia przynależności. Często czynniki te odbijają się na dostosowaniu młodego człowieka do panujących warunków społecznych.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi na temat warunków mieszkaniowych ilustruje tabela 5.

Tabela 5. Opinie nauczycieli wychowawców o warunkach mieszkaniowych uczniów (N = 129)

L.p.	Wyszczególnienie	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	dobrze	89	69,0	50	75,8	39	61,9
2.	przeciętne	36	27,9	13	19,7	23	36,5
3.	złe	4	3,1	3	4,5	1	1,6
4.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Przedstawiona w tabeli 5 sytuacja koreluje z dochodem rodzin badanych uczniów (tabela 4). Większość z nich (69%) ma dobre warunki mieszkaniowe. Dzięki nim dzieci mają swoje własne miejsce do odrabiania lekcji, zabawy, spędzania wolnego czasu.

Złe warunki mieszkaniowe wśród rodzin badanych uczniów ma 3%. Zdarza się, że dziecko nie ma swojego łóżka (śpi z rodzicami bądź z rodzeństwem), nie ma też swojego miejsca, aby np. odrobić lekcje.

Zatem z danych zawartych w tabeli 5 wynika, iż w większości badani uczniowie mają dobre warunki mieszkaniowe. Jednak w badanym obszarze szczególną uwagę zwrócić należy na niewielki procent osób posiadających złe warunki. I choć dla ogółu badanych czynnik ten nie ma istotnego znaczenia, to w przypadku 4 badanych osób stanowi on poważny problem zagrażający prawidłowemu dostosowaniu.

Podsumujmy zatem, co wynika z tabel 3, 4 i 5. Omawiane czynniki, tj. typ rodziny, dochody oraz warunki materialne, nie stanowią dla większości badanych uczniów istotnego problemu. Jednak nie mogą umknąć uwadze osoby, u których problem ten się pojawia. Stanowi on tym samym źródło przyczyn niedostosowania społecznego.

Atmosfera wychowawcza rodziny

Na prawidłowy rozwój dziecka ogromny wpływ ma atmosfera wychowawcza rodziny. Chodzi tutaj szczególnie o stosunki panujące pomiędzy rodzicami oraz pomiędzy rodzicami i dziećmi. Dużą rolę odgrywa również moralność rodziców i sposób, w jaki oni postępują, gdyż w większości przypadków dzieci w późniejszym życiu będą ich naśladować.

Szczególną rolę w patologizacji dzieci i młodzieży odgrywają rodziny, które dostarczają im wzorców społecznie negatywnych. Dotyczy to rodzin, w których występują takie zjawiska, jak alkoholizm, przestępczość, prostytucja czy zachowania agresywne.

Nie każde dziecko wychowujące się w rodzinie dotkniętej patologią czy w rodzinie, w której panuje niewłaściwa atmosfera wychowawcza, staje się dzieckiem niedostosowanym społecznie. Można natomiast powiedzieć, że taka rodzina stwarza większe zagrożenie dla jego prawidłowego rozwoju psychicznego i społecznego.

W przeprowadzonych badaniach wzięto pod uwagę te właśnie aspekty życia rodzin (pożycie i moralność rodziców).

Szczegółowy rozkład odpowiedzi na temat pożycia rodziców badanych uczniów ilustruje tabela 6.

Tabela 6. Opinie nauczycieli wychowawców o pożyciu rodziców uczniów (N = 129)

L.p.	Wyszczególnienie	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	zgodne	119	92,2	61	92,4	58	92,1
2.	niezgodne	1	0,8	-	-	1	1,6
3.	żyją osobno (rozwód, samotne matki)	9	7,0	5	13,6	4	6,3
4.	stanowią związek nieślubny	-	-	-	-	-	-
5.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Z danych zawartych w tabeli 6 wynika, iż w większości pożycie rodziców jest zgodne. Zatem czynnik ten nie wpływa znacząco negatywnie na większość badanych uczniów.

Jednak pośród ogółu badanych 7,8% rodziców uczniów prowadzi życie niezgodne bądź żyje osobno. To właśnie ci uczniowie są najbardziej zagrożeni niedostosowaniem społecznym.

Weźmy jeszcze pod uwagę moralność rodziców badanych uczniów. Ponieważ to oni są osobami, które w pierwszej kolejności naśladują młodzi ludzie, ich dzieci, często przybierając podobny sposób postępowania w życiu.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi obrazują tabele 7 i 8.

Tabela 7. Opinie nauczycieli wychowawców o moralności matek (N = 129)

L.p.	Wyszczególnienie (matka)	Ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	nie budzi zastrzeżeń	128	99,2	66	100,0	62	98,4
2.	wykazuje objawy deprywacji	1	0,8	-	-	1	1,6
3.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 7 moralność i zachowanie większości matek nie budzi zastrzeżeń (99,2%). Tylko jedna z nich wykazuje objawy deprywacji (alkoholizm i prostytutcja). Zatem stwierdzić należy, iż moralność matek powinna w pozytywny sposób wpływać na postępowanie ich dzieci.

Tabela 8. Opinie nauczycieli wychowawców o moralności ojców (N = 122)

L.p.	Wyszczególnienie	Ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	nie budzi zastrzeżeń	120	98,4	62	100	58	96,7
2.	wyказuje objawy deprywacji	2	1,6	-	-	2	3,3
3.	razem	122	100,0	62	50,8	60	100,0

Źródło: badania własne.

Podobnie jak w przypadku matek (tabela 7), w większości moralność ojców również nie budzi zastrzeżeń. A co za tym idzie czynnik ten nie wpływa na problemy dzieci z przystosowaniem społecznym.

Reasumując, zachowania rodziców powinny raczej w pozytywny niż negatywny sposób wpływać na postępowanie i przystosowanie społeczne badanej populacji uczniów.

Opieka nad dzieckiem

Zaspokajanie potrzeb psychicznych i społecznych związane jest z procesem tworzenia więzi uczuciowych: pewności i bezpieczeństwa, solidarności i łączności z bliskimi osobami, miłości, potrzeby akceptacji i uznania. Niezaspokojenie którejś z wymienionych potrzeb wywołuje poczucie zagrożenia, lęku, niepewności.

Ważne jest również to, jak rodzice dbają i opiekują się swoimi dziećmi, ile czasu dla nich poświęcają i czy interesują się tym, co dzieje się w ich otoczeniu poza domem, warunkuje zachowania uczniów. Wśród wielu obowiązków rodziców wobec dzieci wymienić należy zapewnienie dziecku pożywienia, ubrania oraz podstawowych pomocy do nauki.

W badaniach szczególną uwagę zwrócono na to, czy uczeń przychodzi do szkoły syty czy głodny, jak jest ubrany i czy posiada wszystkie przybory i pomoce do nauki. Uzyskane dane zestawiono w tabelach poniżej.

Z opinii nauczycieli wynika, że w większości uczniowie przychodzą do szkoły syty. Tylko troje z nich przychodzi głodnych. Zatem czynnik ten pokazuje, iż w większości rodzice uczniów spełniają swój rodzicielski obowiązek i dbają o potrzeby dzieci.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 9.

Tabela 9. Opinie nauczycieli wychowawców o zaspokajaniu pożywienia uczniom przed rozpoczęciem nauki (N = 129)

L.p.	Uczeń przychodzi do szkoły:	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	syty	126	97,7	65	98,5	61	96,8
2.	głodny	3	2,3	1	1,5	2	3,2
3.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Opinie nauczycieli pokazują, iż w większości, badani uczniowie przychodzą do szkoły ubrani przeciętnie w stosunku do swoich kolegów. Grupa uczniów ubranych gorzej stanowi niewielki odsetek badanych. Zatem prezentowany czynnik nie różnicuje wyników badań.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 10.

Tabela 10. Opinie nauczycieli wychowawców o stroju uczniów (N = 129)

L.p.	Uczeń w stosunku do kolegów w swojej klasie jest ubrany:	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	Lepiej	23	17,8	12	18,2	11	17,5
2.	Przeciętnie	103	79,8	52	78,8	51	80,9
3.	Gorzej	3	2,3	2	3,0	1	1,6
3.	Razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

W opinii nauczycieli wychowawców większość uczniów posiada wszystkie pomoce do nauki. Tylko czworo uczniów posiada tylko niektóre pomoce. W tym przypadku po raz kolejny stwierdzić należy, że rodzice spełniają swoje obowiązki. A prezentowany czynnik nie różnicuje ogólnych wyników. Wpływa jednak na wyniki indywidualne poszczególnych uczniów.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 11.

Tabela 11. Opinie nauczycieli wychowawców o posiadaniu przez uczniów pomocy do nauki (N = 129)

L.p.	Uczeń posiada pomoce:	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	wszystkie	125	96,9	63	95,5	62	98,4
2.	tylko niektóre	4	3,1	3	4,5	1	1,6
3.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

W większości rodzice spełniają swoje obowiązki w stosunku do dzieci. Jednak w kontekście tematyki prezentowanej pracy nie powinno się pomijać osób, które są zaniedbywane przez rodziców. Choć stanowią one niewielki procent ogółu badanych, to wymagają szczególnej uwagi i podjęcia odpowiednich działań. Bowiem to właśnie ci uczniowie, bardziej niż pozostali, znajdują się w grupie zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Niezaspokajanie ich potrzeb przez rodziców wywołuje poczucie zagrożenia, lęku, braku pewności siebie, poczucia że są gorsi od pozostałych. W rezultacie może to spowodować zastępowanie powstałych braków w zachowaniach ryzykownych młodzieży, takich jak: kradzieże, wymuszenia, bójki itp., co stanowi czynniki niedostosowania społecznego.

Współpraca rodziców ze szkołą

Współpraca rodziców ze szkołą jest bardzo ważnym elementem kontroli rodziców nad ich nieletnimi dziećmi.

W większości przypadków proces złego przystosowania młodych ludzi ma swoje źródło w braku właściwej kontroli ich trybu życia. Rodzice bowiem nie zawsze wiedzą, co robią i gdzie przebywają ich dzieci, w czym znajdują się towarzystwie, czy uczęszczają systematycznie do szkoły i jakie osiągają wyniki. Niewiedza ta może być spowodowana przez różne czynniki: pracę zawodową, chorobę, wypadki losowe, a także beztroskę, wygodnictwo, obojętność lub niezrozumienie obowiązków rodziców, którzy ograniczają się często tylko do zaspakajania potrzeb materialnych dzieci.

We współczesnym świecie wzajemne relacje pomiędzy rodzicami i szkołą mają charakter na ogół formalny, minimalny i często pozorny. Najczęściej jest on bierny, opozycyjny, roszczeniowy oraz izolacyjny. Związane jest to, jak twierdzi Andrzej Olubiński, z poziomem życia społeczeństwa a także ze świadomością pedagogiczną rodziców, która jest raczej przeciętna⁷.

7) A. Olubiński, *Współpraca rodziny i szkoły jako funkcja życia społecznego*, Wychowanie na co dzień nr 1-2, 2005, s.11.

Badania sprawdziły, kto i z jaką częstotliwością przychodzi do szkoły w sprawie dziecka oraz czy zalecenia szkoły (wychowawcy) są wykonywane. Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 12.

Tabela 12. Opinie nauczycieli wychowawców o tym, kto przychodzi do szkoły w sprawie dziecka (N = 129)

L.p.	Do szkoły w sprawie dziecka przychodzi:	ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	matka	106	82,1	54	81,8	52	82,5
2.	ojciec	10	7,8	5	7,6	5	7,9
3.	matka lub (i) ojciec	10	7,8	6	9,1	4	6,3
4.	Inna osoba	3	2,3	1	1,5	2	3,2
5.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Z danych zawartych w tabeli 12 wynika, iż w większości to matki bardziej zainteresowane są sprawami szkolnymi swoich dzieci. Spójrzmy zatem, jak wygląda częstotliwość odwiedzin w szkole (tabela 13).

Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 13.

Tabela 13. Opinie nauczycieli wychowawców o częstotliwości przychodzenia rodziców do szkoły w sprawie dziecka (N = 129)

L.p.	Wyszczególnienie	Ogółem		w tym:			
				dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	samorzutnie	54	41,9	25	37,9	29	46,0
2.	wyłącznie na wezwania	74	57,4	40	60,6	34	54,0
3.	nie zgłaszają się mimo wezwań	1	0,8	1	1,5	-	-
4.	Razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Wynika z niej, iż zainteresowanie rodziców poczynaniami ich dzieci w szkole może być jedynie pozorne. Świadczy o tym fakt, iż w większości rodzice pojawiają się w szkole dopiero po otrzymaniu wezwania od dyrektora bądź nauczyciela wychowawcy. A co za tym idzie, nie wykazują oni woli uczestniczenia w życiu szkoły i klasy ich dziecka.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 14.

Tabela 14. Opinie nauczycieli wychowawców o wykonywaniu przez rodziców zaleceń szkoły (N = 129)

L.p.	Rodzice wykonują zalecenia szkoły:	Ogółem		dziewczęta		chłopcy	
		L	%	L	%	L	%
1.	zawsze	107	82,9	61	92,4	46	73,0
2.	czasami	20	15,5	4	6,1	16	25,4
3.	nigdy	2	1,6	1	1,5	1	1,6
4.	razem	129	100,0	66	100,0	63	100,0

Źródło: badania własne.

Porównując tabelę 13 z tabelą 14., można zauważyć, iż pomimo tego że w większości rodzice potrzebują wezwania, aby pojawić się w szkole, to zalecenia szkoły w przewadze starają się oni wykonywać zawsze.

Współpraca rodziców w badanej szkole jest raczej satysfakcjonująca. Jednak zdarzają się również wyjątki. Mowa jest tutaj o tych uczniach, których rodzice nienależycie wypełniają swoje obowiązki rodzicielskie. O tych, którzy nie interesują się postępami swoich dzieci w szkole oraz nie wykonują zaleceń szkoły. W rezultacie uczniowie ci nie czują nad sobą kontroli ze strony rodziców. Stanowi to źródło procesu złego przystosowania tych młodych ludzi.

Z analizy przedstawionych danych, uzyskanych w poszczególnych czynnikach wynika, że rodzice większości uczniów w odpowiedni sposób zajmują się swoimi dziećmi. Zatem środowisko rodzinne badanych uczniów nie powinno w tym przypadku negatywnie wpływać na uspołecznienie badanej populacji.

Jednak w kontekście tematyki prowadzonych badań szczególną uwagę należy zwrócić na uczniów pozostających w mniejszości. To jest tych, których środowisko życia rodzinnego jest zaburzone. W każdym z omawianych czynników wystąpiły odpowiedzi negatywne. Według przedstawionych danych, znacząco na uczniów tych wpływa: typ rodziny, w której się wychowują (tabela 3), sytuacja materialna rodziny (tabela 4, tabela 5) oraz atmosfera wychowawcza rodziny (tabela 6).

Zachowanie się uczniów

Kolejne dane pochodzą z I części „Arkusza zachowania się ucznia” B. Markowskiej.

Zostały one przedstawione i omówione ogólnie dla wszystkich klas. W ten sposób otrzymano przekrojowy obraz osobowości uczniów klas II i III badanego gimnazjum oraz ich przystosowanie do grupy i wymagań szkoły. Podstawą do oceny słownej wyników było przeliczenie wyniku su-

rowego na centyle i tetrony wg tablicy norm⁸.

Ta część „Arkusza...” B. Markowskiej z jednej strony mierzy pozytywne aspekty społecznego przystosowania (osiągnięcia – czynnik I oraz kontakty społeczne – czynnik IV), z drugiej zaś mierzy zaburzenia społecznego przystosowania się (zachowania impulsywne, agresywne – czynnik II oraz zahamowania aktywności i nasilenie reakcji lękowych – czynnik III). Wzięto pod uwagę następujące czynniki: motywację do nauki szkolnej (I), zachowanie się antyspołeczne (II), przyhamowanie (III), uspołecznienie (IV). Dodatkowo przeanalizowano również czynnik V – zainteresowania seksualne.

Zatem jeśli chodzi o pozytywne aspekty społecznego przystosowania przeanalizowano wyniki uzyskane w przeprowadzonych badaniach na podstawie motywacji do nauki szkolnej i uspołecznienia badanych uczniów.

Już od pierwszych dni życia w człowieku kształtuje się motywacja. Przechodząc przez różne etapy rozwoju, ludzie dążą do od motywacji opartej na wzmocnieniach zewnętrznych (konkretne nagrody, pochwały) do motywacji immanentnej opartej na satysfakcji, poczuciu zadowolenia, dumie. To właśnie wewnętrzna motywacja decyduje o efektywnym wykorzystaniu przez człowieka jego potencjalnych zdolności i umiejętności⁹.

Ograniczanie aktywności i samodzielności młodego człowieka bardzo często prowadzi do tłumienia w nim potrzeby osiągnięć. W przyszłości może to zaowocować zanikiem motywacji, nieumiejętnością tworzenia planów i wyznaczania celów¹⁰.

Zatem to głównie przed rodzicami stoi obowiązek budzenia w dziecku motywacji. Natomiast szkoła i nauczyciele muszą dodatkowo wzbudzić motywację do nauki szkolnej. Ich rolą jest przekazanie określonych treści poprzez rozbudzenie chęci zdobywania wiedzy.

Tabela 15 przedstawia ogólny poziom motywacji uczniów badanego gimnazjum do nauki szkolnej.

8) B. Markowska, H. Szafraniec, *Podręcznik do... op. cit.*, Warszawa 1977, s. 208-211.

9) M. Taracha, *Motywacja*, Remedium 2002, nr 2, s.20.

10) Tamże.

Tabela 15. Ogólny poziom motywacji do nauki szkolnej (N = 129)

L.p.	Klasy ocena słowna		bardzo niskie	niskie	przeciętne	wysokie	bardzo wysokie	razem
1.	Klasy		dziewczeta					
2.	II b		1	1	6	4	-	12
3.	II c		-	1	8	3	-	12
4.	III a		-	3	7	4	-	14
5.	III b		-	-	7	4	1	12
6.	III c		-	5	11	-	-	16
7.	ogółem dziewczeta	Σ	1	10	39	15	1	66
		%	1,5	15,2	59,1	22,7	1,5	100,0
8.	Klasy		chłopcy					
9.	II b		1	5	7	1	-	14
10.	II c		-	7	7	1	-	15
11.	III a		-	4	10	-	-	14
12.	III b		-	5	4	-	-	9
13.	III c		-	6	5	-	-	11
14.	ogółem chłopcy	Σ	1	27	33	2	-	63
		%	1,6	42,8	52,4	3,2	-	100,0
15.	ogółem dziewczeta i chłopcy	Σ	2	37	72	17	1	129
		%	1,5	28,7	55,8	13,2	0,8	100,0

Źródło: badania własne.

Wynika z niej, iż w większości uczniowie wykazują przeciętny stosunek do nauki szkolnej, ogółem stanowią oni 55,8% badanych. Niski poziom motywacji do nauki szkolnej wykazuje 28,7% ogółu badanych, wysoki poziom wykazuje 13,2%, bardzo niski 1,5%. Bardzo wysoki poziom motywacji do nauki szkolnej ma tylko jedna dziewczynka. Ogółem wyższy poziom motywacji do nauki mają dziewczeta.

Niskie wyniki w skali motywacji do nauki szkolnej związane są z niechętnym stosunkiem dziecka do nauki szkolnej, co może być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych, niewłaściwych postaw rodzicielskich oraz nieprawidłowego przebiegu procesu dydaktyczno – wychowawczego w szkole, do której dziecko uczęszcza¹¹.

Kolejnym czynnikiem społecznego przystosowania ucznia jest poziom jego uspołecznienia.

Rozwój społeczny zależy przede wszystkim od kontaktów jednostki z innymi jednostkami bądź grupami osób. To właśnie te kontakty wywierają wpływ na kształtowanie się postaw, przekonań, uczuć i dążeń. Jakość wzajemnych układów zależy od tego, czy kontakty są pozytywne, czy negatywne.

11) Por. B. Markowska, H. Szafraniec, *Podręcznik do... op. cit.*, Warszawa 1977, s. 201.

Konflikty, izolowanie, odrzucanie jednostki przez grupę wpływają ujemnie na jej rozwój społeczny. Rezultatem rozwoju społecznego jednostki jest uspołecznienie. Stanowi ono pewien poziom społecznej dojrzałości¹².

Tabela 16 obrazuje ogólny poziom uspołecznienia badanej grupy uczniów.

Tabela 16. Ogólny poziom uspołecznienia (N = 129)

Lp.	Klasy	Ocena słowna	bardzo niskie	niskie	przeciętne	wysokie	bardzo wysokie	razem
1.	Klasy		dziewczęta					
2.	II b		-	1	4	6	1	12
3.	II c		-	1	6	5	-	12
4.	III a		-	4	4	6	-	14
5.	III b		-	1	4	7	-	12
6.	III c		-	14	2	-	-	16
7.	ogółem dziewczęta	Σ	-	21	20	24	1	66
		%	-	31,8	30,3	36,4	1,5	100,0
8.	Klasy		chłopcy					
9.	II b		1	1	10	2	-	14
10.	II c		-	5	9	1	-	15
11.	III a		-	12	2	-	-	14
12.	III b		-	4	5	-	-	9
13.	III c		-	10	1	-	-	11
14.	ogółem chłopcy	Σ	1	32	27	3	-	63
		%	1,6	50,8	42,8	4,8	-	100,0
15.	ogółem dziewczęta i chłopcy	Σ	1	53	47	27	1	129
		%	0,8	41,1	36,4	20,9	0,8	100,0

Źródło: badania własne.

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, iż najwyższy odsetek stanowią uczniowie z niskim poziomem uspołecznienia (41,1%). Najniższy odsetek po 0,8% wykazują uczniowie z bardzo niskim stopniem uspołecznienia oraz z bardzo wysokim poziomem uspołecznienia. Przeciętny stopień uspołecznienia wykazuje 36,4% ogółu badanych. Wysoki stopień uspołecznienia wykazuje 20,9% ogółu badanych.

B. Markowska i H. Szafranec twierdzą, że niski poziom uspołecznienia mogą wykazywać dzieci z rodzin o słabej więzi uczuciowej oraz te, wobec których rodzice stosują niekonsekwentne metody wychowawcze. Również rodzice, którzy sami mają trudności w sferze emocjonalnej bądź są nieprzystosowani społecznie, przejawiają nieufność i wrogość wobec innych osób, mogą powodować nieprawidłowy przebieg socjalizacji dziecka. Poziom uspołecznienia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole

12) Por. Cz. Kosakowski, *Społeczne przystosowanie dziecka lekko upośledzonego umysłowo*, Toruń 1980, s. 110-111.

oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której należy dziecko¹³.

Negatywne aspekty społecznego przystosowania uczniów przeanalizowano, biorąc pod uwagę wyniki uzyskane w przeprowadzonych badaniach na podstawie zachowań antyspołecznych i przyhamowania badanych uczniów.

Zaburzenia zachowania stanowią bardzo złożony zespół problemów emocjonalnych. Dotyczą one ogólnego postępowania dzieci i młodzieży. Młody człowiek, który wykazuje zaburzenia zachowania, ma trudności z opanowaniem i przestrzeganiem zasad moralnych oraz zachowywaniem się w sposób akceptowany społecznie. Osoby takie nie uznają autorytetu dorosłych, nie respektują reguł życia społecznego, przejawiają zachowania agresywne, które zagrażają zdrowiu fizycznemu nie tylko ich, ale i innych osób, niszczą przedmioty należące do innych, okłamują, kradną, wagarują, uciekają z domu¹⁴.

Zaburzenia zachowania rozpoznaje się w przypadku, kiedy charakterystyczny wzorec aspołecznego postępowania powtarza się wielokrotnie, wykazuje cechy stałości i dotyczy poważnego naruszania praw innych ludzi oraz łamania norm społeczno – etycznych¹⁵.

Dane zawarte w tabeli 17 przedstawiają ogólny poziom zachowań antyspołecznych wśród uczniów badanych klas.

Tabela 17. Ogólny poziom zachowań antyspołecznych (N = 129)

Lp.	Klasy	Ocena słowna	bardzo niskie	niskie	przeciętne	wysokie	bardzo wysokie	razem
1.	Klasy		dziewczęta					
2.	II b		5	6	1	-	-	12
3.	II c		2	5	3	2	-	12
4.	III a		-	3	6	3	2	14
5.	III b		-	7	5	-	-	12
6.	III c		-	-	8	7	1	16
7.	ogółem dziewczęta	Σ	7	21	23	12	3	66
		%	10,6	31,8	34,8	18,2	4,5	100,0
8.	Klasy		chłopcy					
9.	II b		6	7	-	-	1	14
10.	II c		1	4	6	2	2	15
11.	III a		1	-	5	5	3	14
12.	III b		1	1	5	2	-	9
13.	III c		-	1	5	4	1	11
14.	ogółem chłopcy	Σ	9	13	21	13	7	63
		%	14,3	20,6	33,3	20,6	11,1	100,0
15.	ogółem dziewczęta i chłopcy	Σ	16	34	44	25	10	129
		%	12,4	26,4	34,1	19,4	7,8	100,0

Źródło: badania własne.

13) Zob. B. Markowska, H. Szafraniec, *Podręcznik do... op. cit.*, s. 202.

14) U. Osza, *Zaburzenia zachowania u dzieci i młodzieży*, Remedium nr 7-8, 2003, s. 20.

15) Tamże.

Z uzyskanych danych wynika, że w badanej populacji uczniów odsetek tych, u których występuje bardzo wysokie nasilenie zachowań aspołecznych, jest dość niski. Stanowią oni 7,8% (10 osób). Najwięcej, bo 34,1% uczniów uzyskało w ocenie wynik przeciętny. Niski poziom zachowań antyspołecznych uzyskało 26,4%. Wyniki wysokie uzyskało 19,4% ogółu badanych. Natomiast wyniki bardzo niskie uzyskało 12,4% ogółu.

Uważa się, że wysoki bądź bardzo wysoki wynik w tym czynniku jest charakterystyczny dla jednostek o nieprawidłowej reaktywności psychicznej, prowadzącej do zaburzenia harmonii z otoczeniem. Ich występowanie można tłumaczyć niedostatecznie wykształconą zdolnością do samokontroli i hamowania impulsów. Można zatem zakładać, że istnieją pewne przyczyny wewnętrzne lub zewnętrzne utrudniające dziecku kontrolę impulsów i prawidłowe kontakty z innymi. Wzmocniona aktywność ogólna i gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj m.in. z zaburzeniami przystosowania społecznego¹⁶.

Kolejnym analizowanym czynnikiem było przyhamowanie badanych uczniów. Przyhamowanie obejmuje cechy, które charakteryzują bierną postawę wobec otoczenia. Postawa ta przejawia się w: mniejszej zaradności życiowej, obniżonym samopoczuciu oraz trudnościach w pokonywaniu różnego rodzaju przeszkód w działaniu.

Tabela 18. Ogólny poziom przyhamowania – bierna postawa wobec otoczenia (N = 129)

Lp.	Klasy Ocena słowna		bardzo niskie	niskie	przeciętne	wysokie	bardzo wysokie	razem
1.	Klasy		dziewczęta					
2.	II b		-	9	3	-	-	12
3.	II c		2	3	7	-	-	12
4.	III a		-	1	5	7	1	14
5.	III b		-	6	5	1	-	12
6.	III c		-	-	10	6	-	16
7.	ogółem dziewczęta	Σ	2	19	30	14	1	66
		%	3,0	28,8	45,4	21,2	1,5	100,0
8.	Klasy		chłopcy					
9.	II b		2	9	3	-	-	14
10.	II c		-	4	10	1	-	15
11.	III a		-	2	9	3	-	14
12.	III b		-	1	8	-	-	9
13.	III c		-	-	6	5	-	11
14.	ogółem chłopcy	Σ	2	16	36	9	-	63
		%	3,2	25,4	57,1	14,3	-	100,0
15.	ogółem dziewczęta i chłopcy	Σ	4	35	66	23	1	129
		%	3,1	27,1	51,2	17,8	0,8	100,0

Źródło: badania własne.

16) Zob. B. Markowska, H. Szafraniec, *Podręcznik do... op. cit.*, Warszawa 1977, s. 203.

Z danych zawartych w tabeli 18., która przedstawia ogólny poziom przyhamowania wśród badanych uczniów, wynika, iż największy odsetek stanowią uczniowie z przeciętnym poziomem przyhamowania, tj. 51,2% ogółu badanych. Wysoki stopień przyhamowania wykazuje 17,8% ogółu badanych. Poziom bardzo niski wykazuje 3,1% ogółu badanych.

B. Markowska i H. Szafraniec podają, iż cechy zgrupowane wokół czynnika, jakim jest przyhamowanie, określają alternatywne reakcje, które ujawniają się w kontaktach z innymi. Wysokie wyniki w tym czynniku charakteryzują osoby z obniżoną aktywnością społeczną i tendencją do wycofywania się. Osoby z wysokimi wynikami w tym czynniku nie będą prawdopodobnie swobodnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym ani w pełni realizować własnych potrzeb¹⁷.

W badaniach wzięto także pod uwagę poziom zainteresowań seksualnych badanych uczniów. Czynniki ten również znacząco wpływa na zastosowanie społeczne.

Tabela 19. Ogólny poziom zainteresowań seksualnych (N = 129)

Lp.	Klasy Ocena słowna		bardzo niskie	niskie	przeciętne	wysokie	bardzo wysokie	Razem
1.	Klasy		Dziewczeta					
2.	II b		-	-	-	1	11	12
3.	II c		-	-	-	6	6	12
4.	III a		-	1	10	-	3	14
5.	III b		-	-	7	5	-	12
6.	III c		-	-	2	10	4	16
7.	ogółem dziewczeta	Σ	-	1	19	22	24	66
		%	-	1,5	28,8	33,3	36,4	100,0
8.	Klasy		Chłopcy					
9.	II b		-	-	-	2	12	14
10.	II c		-	-	-	6	9	15
11.	III a		-	-	4	7	3	14
12.	III b		-	-	7	1	1	9
13.	III c		-	-	1	7	3	11
14.	ogółem chłopcy	Σ	-	-	12	23	28	63
		%	-	-	19,1	36,5	44,4	100,0
15.	ogółem dziewczeta i chłopcy	Σ	-	1	31	45	52	129
		%	-	0,8	24,0	34,9	40,3	100,0

Źródło: badania własne.

Dane zawarte w tabeli 19 obrazują ogólny poziom zainteresowań seksualnych wśród badanych uczniów. Największy odsetek stanowią uczniowie wykazujący bardzo wysoki poziom zainteresowań seksualnych. Stanowią oni 40,3% ogółu badanych. Najniższy odsetek zaś stanowią uczniowie wykazujący niski poziom zainteresowań seksualnych 0,8% ogółu (1 dziewczynka). Procent uczniów wykazujących wysoki po-

17) Tamże, s. 203-204.

ziom zainteresowań seksualnych wynosi 34,9%. Procent uczniów wykazujących poziom przeciętny wynosi 24%. Żaden z uczniów nie wykazuje bardzo niskiego poziomu zainteresowań seksualnych.

Duże nasilenie zainteresowania sprawami seksualnymi uwarunkowane jest somatyczną dojrzałością popędu. Wielu autorów zgadza się z obserwacją, że wzrost zainteresowań seksualnych ze wzmożoną siłą występuje u młodzieży począwszy od 14 roku życia wzwyż¹⁸.

Zagrożeń niedostosowaniem społecznym – indywidualne przypadki

W każdej z badanych klas wyodrębniono kilkoro uczniów niespełniających norm przystosowania społecznego. Drogą losowania, spośród nich został wybrany jeden uczeń z każdej klasy. W ten sposób do indywidualnej analizy i interpretacji wyników przeprowadzonych badań wybrano 5 osób (5 chłopców), których wyniki znacznie odbiegały od wyników reszty osób badanych.

Dokładnie przeanalizowano arkusze każdego z uczniów. Dodatkowo przeanalizowano ich dokumentację szkolną, dzienniki lekcyjne i arkusze ocen.

Poniżej przedstawiono zestawienia wyników wybranych uczniów poszczególnych klas.

Tabela 20. Zestawienie zbiorcze wyników „Arkusza zachowania się ucznia” B. Markowskiej

Lp.	Czynnik	Klasy				
		II b	II c	III a	III b	III c
		Ocena słowna wyników*				
1.	I. motywacja do nauki szkolnej	N	BN	N	N	N
2.	II. zachowanie się antyspołeczne	BW	BW	BW	W	W
3.	III. przyhamowanie	N	P	P	P	N
4.	IV. uspołecznienie	BN	N	N	N	N
5.	V. zainteresowania seksualne	BW	BW	W	P	W

Źródło: badania własne.

*Legenda: BN oznacza bardzo niskie wyniki w danym czynniku, N – niskie, P – przeciętne, W – wysokie, BW – bardzo wysokie

Tabela 21 przedstawia rozkład wyników dla poszczególnych czynników. Z danych w niej zawartych wynika, iż w czynniku I (motywacja do nauki szkolnej) większość chłopców, tj. 4 z nich uzyskało niskie wyniki (80%), wyniki bardzo niskie uzyskał 1 chłopiec (20%). Żaden wśród badanych w czynniku I nie uzyskał wyników przeciętnych, wysokich ani bardzo wysokich.

Jeżeli chodzi zaś o czynnik II (zachowanie się antyspołeczne) to prze-

18) Tamże, s. 205.

ważą tutaj oceny bardzo wysokie, uzyskało je 4 chłopców (80%). Jeden chłopiec uzyskał wyniki wysokie.

W czynniku III (przyhamowanie) przeważały wyniki przeciętne. Takie oceny dostało 3 uczniów. Ocenę niską otrzymało dwóch chłopców. Stwierdzić można zatem iż w badanej populacji czynnik III nie ma istotnego wpływu na zachowania społeczne chłopców.

W czynniku IV (uspołecznienie) większość chłopców, tj. 4 (80%) uzyskało ocenę niską. Jeden z nich – bardzo niską.

Ostatni zawarty w tabeli 22 czynnik V (zainteresowania seksualne) wskazuje, iż 2 chłopców uzyskało ocenę bardzo wysoką, 2 – wysoką, a 1 przeciętną. Wyniki te wskazują unormowane zachowania uczniów, które warunkowane są ich rozwojem osobniczym.

Tabela 21. Wyniki dla poszczególnych czynników „Arkusza zachowania się ucznia”

Lp.	Czynnik	Ocena słowna				
		BN	N	P	W	BW
1.	I. motywacja do nauki szkolnej	1	4	-	-	-
2.	II. zachowanie się antyspołeczne	-	-	-	1	4
3.	III. przyhamowanie	-	2	3	-	-
4.	IV. uspołecznienie	1	4	-	-	-
5.	V. zainteresowania seksualne	-	-	1	2	2

Źródło: badania własne.

Indywidualna analiza przypadków

W tej części artykułu przejdę do analizy indywidualnych wyników wybranych chłopców.

Uczeń klasy IIb zagrożony niedostosowaniem społecznym

Chłopiec lat 15, powtarza klasę II gimnazjum. Ma problemy z nauką matematyki, fizyki i języka polskiego. Brak aktualnych postępów w nauce. Wychowuje się w rodzinie pełnej, posiada dwójkę rodzeństwa, jest najstarszym dzieckiem w rodzinie. Sytuacja materialna rodziny jest dobra, warunki mieszkaniowe – przeciętne. Matka ukończyła szkołę zawodową o profilu krawieckim, nie pracuje jednak w zawodzie, jest sprzątaczką. Ojciec ukończył technikum samochodowe i pracuje aktualnie jako kierowca. Ogólnie stan zdrowia rodziców jest dobry, życie zgodne a moralność obojga nie budzi zastrzeżeń. Uczeń przychodzi do szkoły syty. W stosunku do kolegów ubrany jest raczej przeciętnie. Posiada wszystkie pomoce do nauki. W sprawach dziecka do szkoły przychodzi matka, jednak robi to wyłącznie na wezwania, a zalecenia wychowawcy wykonywane są czasami. Chłopiec

w wieku od 6 do 7 lat uczęszczał do klasy „0”. Uczeń korzysta z bezpłatnego dożywiania oraz zajęć świetlicowych poza lekcjami. W ten sposób spędza czas w oczekiwaniu na autobus szkolny, który odwiezie go do domu znajdującego się w miejscowości sąsiadującej z miejscowością, w której znajduje się szkoła.

W „Arkuszu zachowania się ucznia” B. Markowskiej uczeń uzyskał następujące wyniki:

- czynnik I – ocena niska;
- czynnik II – ocena bardzo wysoka;
- czynnik III – ocena niska;
- czynnik IV – ocena bardzo niska;
- czynnik V – ocena bardzo wysoka.

Jeżeli chodzi o czynnik motywacji do nauki, niski wynik może być związany z niechętnym stosunkiem ucznia do nauki szkolnej w ogóle i niewypełnianiu przez niego obowiązków szkolnych (stąd też konieczność powtarzania klasy II gimnazjum), może to być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych oraz niewłaściwych postaw rodzicielskich.

Bardzo wysoka ocena w czynniku zachowań antyspołecznych świadczy tutaj o pewnym zaburzeniu harmonii pomiędzy uczniem a jego otoczeniem. Prawdopodobnie chłopiec ma niedostatecznie wykształconą zdolność do kontrolowania swoich emocji i działań oraz nie potrafi hamować impulsów. Zwiększona aktywność ogólna i bezustanna gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj z zaburzeniami przystosowania społecznego.

Niska ocena w czynniku przyhamowanie wskazuje, iż uczeń posiada podwyższoną aktywność społeczną i umiejętności przywódcze. Potrafi on dążyć do realizacji swoich potrzeb, często kosztem innych.

W czynniku uspołecznienia uczeń uzyskał ocenę bardzo niską. Może oznaczać to, iż uczeń wychowuje się w rodzinie o słabej więzi uczuciowej, a jego rodzice nie stosują konsekwentnych metod wychowawczych. Zdarza się również, że rodzice dzieci uzyskujących taki wynik sami mają trudności w sferze emocjonalnej bądź są nieprzystosowani społecznie, przejawiają nieufność i wrogość wobec innych osób, przez co powodują nieprawidłowy przebieg socjalizacji dziecka. Poziom uspołecznienia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której ono należy.

Wynik uzyskany w czynniku zainteresowań seksualnych związany jest z naturalnym rozwojem osobniczym człowieka. U osób na tym etapie życia jest on całkowicie w normie.

Uczeń klasy IIc zagrożony niedostosowaniem społecznym

Chłopiec lat 15, powtarza klasę II gimnazjum. Ma problemy z nauką matematyki, fizyki i chemii. Wychowuje się w rodzinie pełnej, ma czwórkę rodzeństwa, wg wieku jest średnim dzieckiem w rodzinie. Sytuacja materialna rodziny jest dobra, warunki mieszkaniowe też są dobre. Matka posiada wykształcenie wyższe. Jest nauczycielką religii. Ojciec ukończył szkołę zawodową i pracuje aktualnie jako hydraulik. Ogólnie stan zdrowia rodziców jest dobry, życie zgodne a moralność obojga nie budzi zastrzeżeń. Uczeń przychodzi do szkoły syty. W stosunku do kolegów ubrany jest raczej przeciętnie. Posiada wszystkie pomoce do nauki. W sprawach dziecka do szkoły przychodzi zarówno matka, jak i ojciec. Odbyna się to w sposób samorządny. Jednak zalecenia wychowawcy wykonywane są tylko czasami. Chłopiec w wieku od 6 do 7 lat uczęszczał do klasy „0”. Uczeń korzysta z bezpłatnego dożywiania, zajęć świetlicowych poza lekcjami. Rodzice umożliwili mu również odbywanie płatnych korepetycji z przedmiotów, w których ma trudności.

W „Arkuszu zachowania się ucznia” B. Markowskiej uczeń uzyskał następujące wyniki:

- czynnik I – ocena bardzo niska,
- czynnik II – ocena bardzo wysoka,
- czynnik III – przeciętna,
- czynnik IV – ocena niska,
- czynnik V – ocena bardzo wysoka.

Bardzo niska ocena w czynniku motywacji do nauki szkolnej świadczy o niechętnym stosunku dziecka do nauki szkolnej i niewypełnianiu przez niego obowiązków szkolnych (stąd też potrzeba powtarzania klasy II gimnazjum). Zakłada się, iż może to być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych oraz niewłaściwych postaw rodzicielskich.

W czynniku zachowań antyspołecznych uczeń uzyskał ocenę bardzo wysoką. Wskazuje ona na zaburzenia harmonii pomiędzy uczniem a jego otoczeniem. Prawdopodobnie chłopiec ma niedostatecznie wykształconą zdolność do kontrolowania swoich emocji i działań oraz nie potrafi hamować impulsów. Zwiększona aktywność ogólna i bezustanna gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj z zaburzeniami przystosowania społecznego.

Przeciętna ocena uzyskana w czynniku przyhamowanie oznacza, iż czynnik ten nie wpływa znacząco na poziom przystosowania społecznego tego ucznia.

Niska ocena w czynniku uspołecznienia świadczy w tym przypadku o tym, iż uczeń wychowuje się w rodzinie o słabej więzi uczuciowej a jego rodzice nie stosują konsekwentnych metod wychowawczych. Poziom uspo-

łecznienia ucznia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której ono należy.

Wynik uzyskany w czynniku zainteresowań seksualnych związany jest z naturalnym rozwojem osobniczym człowieka. U osób na tym etapie życia jest on całkowicie w normie.

Uczeń klasy IIIa zagrożony niedostosowaniem społecznym

Chłopiec, lat 15. Ma problemy z nauką języka polskiego. Brak aktualnych postępów w nauce. Wychowuje się w rodzinie rozbitej. Rodzice rozwiedli się. Dziecko wychowuje matka. Chłopiec ma siostrę. Jest najmłodszym dzieckiem w rodzinie. Sytuacja materialna rodziny jest przeciętna, warunki mieszkaniowe – dobre. Matka ukończyła studium pielęgniarstwa i pracuje w zawodzie. Ojciec ukończył technikum drzewne, jest stolarzem. Ogólnie stan zdrowia rodziców jest dobry. Rodzice żyją osobno. Moralność matki nie budzi zastrzeżeń. Ojciec wykazuje objawy depriwacji (alkoholizm, znęcanie się nad rodziną, odbył karę więzienia w wymiarze 2 lat pozbawienia wolności). Uczeń przychodzi do szkoły syty. W stosunku do kolegów ubrany jest raczej przeciętnie. Posiada wszystkie pomoce do nauki. W sprawach dziecka do szkoły przychodzi matka, robi to w sposób samorządny, a zalecenia wychowawcy stara się wykonywać zawsze. Chłopiec w wieku od 6 do 7 lat uczęszczał do klasy „0”. Uczeń nie korzysta z dożywiania ani z korepetycji. Uczestniczy w zajęciach świetlicowych.

W „Arkuszu zachowania się ucznia” B. Markowskiej uczeń uzyskał następujące wyniki:

- czynnik I – ocena niska;
- czynnik II – ocena bardzo wysoka;
- czynnik III – ocena przeciętna;
- czynnik IV – ocena niska;
- czynnik V – ocena wysoka.

W badaniach „Arkuszem...” uczeń uzyskał podobne wyniki, jak jego kolega z klasy IIc, różnią się one jedynie oceną czynnika V. Nie zmienia to jednak interpretacji tego wyniku.

Zatem, bardzo niska ocena w czynniku motywacji do nauki szkolnej świadczy o niechętnym stosunku dziecka do nauki szkolnej i niewypełnianiu przez niego obowiązków szkolnych (stąd też potrzeba powtarzania klasy II gimnazjum). Zakłada się, iż może to być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych oraz niewłaściwych postaw rodzicielskich.

W czynniku zachowań antyspołecznych uczeń uzyskał ocenę bardzo wysoką. Wskazuje ona na zaburzenia harmonii pomiędzy uczniem a jego otoczeniem. Prawdopodobnie chłopiec ma niedostatecznie wykształconą zdolność do kontrolowania swoich emocji i działań oraz nie potrafi ha-

mować impulsów. Zwiększona aktywność ogólna i bezustanna gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj z zaburzeniami przystosowania społecznego.

Przeciętna ocena uzyskana w czynniku przyhamowanie oznacza, iż czynnik ten nie wpływa znacząco na poziom przystosowania społecznego tego ucznia.

Niska ocena w czynniku uspołecznienia świadczy w tym przypadku o tym, iż uczeń wychowuje się w rodzinie o słabej więzi uczuciowej, a jego rodzice nie stosują konsekwentnych metod wychowawczych. Poziom uspołecznienia ucznia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której ono należy.

Uczeń klasy IIIb zagrożony niedostosowaniem społecznym

Chłopiec, lat 15. Ma problemy z nauką matematyki. Brak aktualnych postępów w nauce. Wychowuje się w rodzinie niepełnej (ojciec nie żyje). Posiada trójkę rodzeństwa, jest najstarszym dzieckiem w rodzinie. Sytuacja materialna rodziny jest niewystarczająca, warunki mieszkaniowe – złe. Matka ukończyła szkołę zawodową, jednak jest bezrobotna. Ogólnie stan zdrowia matki jest dobry. Matka wykazuje objawy deprywacji (alkoholizm, prostytutka). Uczeń przychodzi do szkoły głodny. W stosunku do kolegów ubrany jest raczej przeciętnie. Posiada wszystkie pomoce do nauki. W sprawach dziecka do szkoły przychodzi matka, jednak robi to wyłącznie na wezwania, a zalecenia wychowawcy wykonywane są czasami. Chłopiec w wieku od 6 do 7 lat uczęszczał do klasy „0”. Uczeń korzysta z bezpłatnego dożywiania oraz zajęć świetlicowych poza lekcjami. W ten sposób spędza czas w oczekiwaniu na autobus szkolny, który odwiezie go do domu znajdującego się w miejscowości sąsiadującej z miejscowością, w której znajduje się szkoła.

W „Arkuszu zachowania się ucznia” B. Markowskiej uczeń uzyskał następujące wyniki:

- czynnik I – ocena niska;
- czynnik II – ocena wysoka;
- czynnik III – ocena przeciętna;
- czynnik IV – ocena niska;
- czynnik V – ocena przeciętna.

W badaniach „Arkuszem...” uczeń uzyskał podobne wyniki, jak jego koledzy z klas IIb, IIc, IIIa.

Niska ocena w czynniku motywacji do nauki szkolnej świadczy o niechętnym stosunku dziecka do nauki szkolnej i niewypełnianiu przez niego obowiązków szkolnych (stąd też potrzeba powtarzania klasy II gimnazjum). Zakłada się, iż może to być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych oraz niewłaściwych postaw rodzicielskich.

W czynniku zachowań antyspołecznych uczeń uzyskał ocenę wysoką. Wskazuje ona na zaburzenia harmonii pomiędzy uczniem a jego otoczeniem. Prawdopodobnie chłopiec ma niedostatecznie wykształconą zdolność do kontrolowania swoich emocji i działań oraz nie potrafi hamować impulsów. Zwiększona aktywność ogólna i bezustanna gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj z zaburzeniami przystosowania społecznego.

Przeciętna ocena uzyskana w czynniku przyhamowanie oznacza, iż czynnik ten nie wpływa znacząco na poziom przystosowania społecznego tego ucznia.

Niska ocena w czynniku uspołecznienia świadczy w tym przypadku o tym, iż uczeń wychowuje się w rodzinie o słabej więzi uczuciowej, a jego rodzice nie stosują konsekwentnych metod wychowawczych. Poziom uspołecznienia ucznia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której ono należy.

W czynniku zainteresowań seksualnych, który związany jest z naturalnym rozwojem osobniczym człowieka, uczeń uzyskał ocenę przeciętną, zbliżoną maksymalnie do oceny niskiej. Osoby na tym etapie życia uzyskują raczej ocenę wysoką lub bardzo wysoką, co jest normalne w tym wieku. Zatem można przypuszczać, iż uczeń ma pewne problemy z identyfikacją swojej seksualności, co prawdopodobnie spowodowane jest brakiem ojca i męskiego wzorca.

Uczeń klasy IIIc zagrożony niedostosowaniem społecznym

Chłopiec, lat 15. Ma problemy z nauką matematyki, fizyki i chemii. Brak aktualnych postępów w nauce. Wychowuje się w rodzinie pełnej, posiada dwójkę rodzeństwa, jest najstarszym dzieckiem w rodzinie. Sytuacja materialna rodziny jest dobra, warunki mieszkaniowe – dobre. Matka ukończyła technikum ekonomiczne, nie pracuje jednak w zawodzie, dorywczo zajmuje się opieką nad starszymi ludźmi. Ojciec ukończył technikum rolnicze i zajmuje się gospodarstwem rolnym. Ogólnie stan zdrowia rodziców jest dobry, życie niezgodne. Moralność matki nie budzi zastrzeżeń. Ojciec wykazuje objawy deprywacji (alkoholizm). Uczeń przychodzi do szkoły syty. W stosunku do kolegów ubrany jest raczej przeciętnie. Posiada wszystkie pomoce do nauki. W sprawach dziecka do szkoły przychodzi matka, robi to w sposób samorządny, a zalecenia wychowawcy wykonywane są zawsze. Chłopiec w wieku 6-7 lat uczęszczał do klasy „0”. Uczeń korzysta z płatnego dożywiania oraz zajęć świetlicowych poza lekcjami. Nie korzysta z korepetycji.

W „Arkuszu zachowania się ucznia” B. Markowskiej uczeń uzyskał następujące wyniki:

- czynnik I – ocena niska,
- czynnik II – ocena wysoka,

- czynnik III – ocena niska,
- czynnik IV – ocena niska,
- czynnik V – ocena wysoka.

Jeżeli chodzi o czynnik motywacji do nauki, to jego niski wynik może być związany z niechętnym stosunkiem dziecka do nauki szkolnej i niewypełnianiu przez niego obowiązków szkolnych (stąd też potrzeba powtarzania klasy II gimnazjum), może to być wynikiem jego zmniejszonej sprawności umysłowej, zaburzeń emocjonalnych oraz niewłaściwych postaw rodzicielskich.

Wysoka ocena w czynniku zachowań antyspołecznych świadczy tutaj o pewnym zaburzeniu harmonii pomiędzy uczniem a jego otoczeniem. Prawdopodobnie chłopiec ma niedostatecznie wykształconą zdolność do kontrolowania swoich emocji i działań oraz nie potrafi hamować impulsów. Zwiększona aktywność ogólna i bezustanna gotowość do reagowania agresją może się wiązać tutaj z zaburzeniami przystosowania społecznego.

Niska ocena w czynniku przyhamowanie wskazuje, iż uczeń posiada podwyższoną aktywność społeczną i umiejętności przywódcze. Potrafi on dążyć do realizacji swoich potrzeb, często kosztem innych.

W czynniku uspołecznienia uczeń uzyskał ocenę niską. Może oznaczać to, iż uczeń wychowuje się w rodzinie o słabej więzi uczuciowej, gdzie stosuje się niekonsekwentne metody wychowawcze. Zdarza się również, że rodzice dzieci uzyskujących taki wynik sami mają trudności w sferze emocjonalnej bądź są nieprzystosowani społecznie, przejawiają nieufność i wrogość wobec innych osób, przez co powodują nieprawidłowy przebieg socjalizacji dziecka. Poziom uspołecznienia zależy także od postawy nauczyciela wobec dziecka w szkole oraz od nacisku i właściwości grupy klasowej, do której ono należy.

Wynik uzyskany w czynniku zainteresowań seksualnych związany jest z naturalnym rozwojem osobniczym człowieka. U osób na tym etapie życia jest on całkowicie w normie.

Wnioski ogólne

Analiza zebranego materiału badawczego doprowadziła do następujących wniosków ogólnych: istnieje zależność pomiędzy płcią a niedostosowaniem społecznym. Badania wykazały, iż większe problemy w przystosowaniu społecznym mają chłopcy. W związku z tym, to wśród nich istnieje wyższe zagrożenie niedostosowaniem społecznym. Istnieje również zależność pomiędzy strukturą i składem rodziny a niedostosowaniem społecznym. Większe zagrożenie niedostosowaniem społecznym występuje w rodzinach niepełnych i rozbitych. Również atmosfera wychowawcza rodziny wpływa na umiejętności przystosowania się uczniów. Uczniowie z rodzin patologicznych

tych, gdzie życie rodziców jest niezgodne i często pojawiają się kłótnie, zagrożone są niedostosowaniem społecznym. Podobnie jest w przypadku sytuacji materialnej rodziny. Ona także ma wpływ na niedostosowanie społeczne uczniów. W rodzinach o dochodach niewystarczających i złych warunkach mieszkaniowych częściej występuje zjawisko niedostosowania społecznego. Wyniki badań wykazały, iż dominującymi cechami charakteru uczniów, które mogą świadczyć o ich przyhamowaniu są np.: lękliwość, przygnębienie, brak wigoru, unikanie trudności, brak pewności siebie, nieodporność na stres. Wśród dominujących zachowań antyspołecznych uczniów w badanej szkole są np.: agresywność fizyczna i słowna, przeciwstawianie się, nieposłuszeństwo, picie alkoholu, palenie papierosów, ucieczki z lekcji, wagary, niezrealizowanie obowiązku szkolnego, wszczynanie konfliktów.

Przedstawione uogólnienia stanowią podstawę do wysunięcia pewnych postulatów, które mogą być uwzględnione w praktyce pedagogicznej. Prezentują się one następująco:

Dzieci i młodzież zagrożone niedostosowaniem społecznym powinny być objęte działaniami terapeutycznymi, koncentrującymi się przede wszystkim na:

- problemach związanych z ich życiem interpersonalnym,
- wypracowaniu odpowiedniego stylu działania społecznego oraz prawidłowego funkcjonowania w ramach pełnionych ról,
- poznawania mechanizmów swoich działań.

Aby wyrównać braki dydaktyczne, powinno się przygotować dla każdego ucznia indywidualnie opracowane programy nauczania.

Dodatkowo powinno prowadzić się działania diagnostyczne i profilaktyczne, aby w odpowiednim czasie wychwycić osoby zagrożone niedostosowaniem społecznym¹⁹.

Na zakończenie weryfikacji, analizy i wyprowadzonych wniosków na podstawie wyników badań własnych przedstawiam poniżej porównanie z wynikami innych badań, o podobnej do prezentowanego artykułu tematyce.

Badania na temat poziomu i rozmiarów niedostosowania społecznego dzieci w młodszym wieku szkolnym prowadziła między innymi J. Strykowska. Wyodrębniła ona trzy poziomy natężenia niedostosowania społecznego (I – od 1 do 17 zachowań, II – od 18 do 35, III – od 36 do 51). Wyznaczyła je poprzez liczbę występujących symptomów zachowań negatywnych. Autorka ustaliła, że spośród 457 przebadanych dzieci w młodszym wieku szkolnym 15% przebadanych uczniów (71 osób) wykazuje symptomy niedostosowania społecznego, co stanowi. W tym 8% (35 osób) przejawia symptomy charakterystyczne dla pierwszego poziomu, 5% (21 osób) dla drugiego i 3% (15 osób) dla trzeciego²⁰. Zatem dzieci w młodszym wieku szkolnym

19) Por. K. Zajączkowski, *Niedostosowanie społeczne w szkole*, Nowa Szkoła nr 7, 1998, s. 24.

20) J. Strykowska, *Poziom i rozmiary niedostosowania społecznego dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Szkoła specjalna nr 3, 2005, s. 182-191.

w badaniu J. Strykowskiej okazały się lepiej przystosowane, niż uczniowie badanego gimnazjum. Być może istotne znaczenie ma tutaj zmiana szkoły, zmiana wymagań, zwiększenie obowiązków, co może stanowić czynnik utrudniający przystosowanie się. Ważna jest również rola rodziny, która często nie do końca spełnia swoje zadania. Zatem można sformułować tezę, że wraz ze wzrostem wieku zwiększa się stopień nieprzystosowania.

R. Ilnicka prowadziła badania nad zjawiskiem niedostosowania społecznego. Zajęła się sytuacją szkolną młodzieży niedostosowanej społecznie. Badaniem objęto uczniów szkoły średniej na terenie województwa dolnośląskiego. Z badań autorki wynika, iż funkcjonowanie w roli ucznia bardzo różni młodzież niedostosowaną społecznie od rówieśników społecznie dostosowanych. Uczniowie niedostosowani osiąga gorsze wyniki w nauce, są negatywnie postrzegani przez kolegów oraz nauczycieli. Najczęściej występującymi i najbardziej nasilonymi przejawami społecznego niedostosowania były m.in.: agresja werbalna, picie alkoholu, palenie papierosów, ucieczki z lekcji, wagary, niezrealizowanie obowiązku szkolnego, wszczynanie konfliktów z rówieśnikami i dorosłymi²¹. Wyniki badań R. Ilnickiej w dużej mierze zgadzają się z wynikami badań przedstawionych w niniejszym artykule.

Zakończenie

Wiele dziedzin naukowych za przedmiot swoich badań przyjmuje problemy społeczne. W miarę postępu rozwoju społecznego obok zjawisk pozytywnych i potrzebnych pojawia się również ogromna ilość zjawisk negatywnych. Bez wątpienia takim zjawiskiem, odczuwanym coraz dotkliwiej w społeczeństwie i zagrażającym coraz młodszymi osobom, jest niedostosowanie społeczne.

Proces ukierunkowania rozwoju młodego człowieka okazuje się być zadaniem niezmiernie trudnym. Nieustannie zmieniająca się rzeczywistość tworzy nowy system uznawanych wartości, a one z kolei wyznaczają nowy poziom aspiracji życiowych, odmienny styl oddziaływań wychowawczych, metod oraz środków wychowania. Właśnie z tych powodów socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży narażone jest na szereg zagrożeń.

Jednostki społecznie niedostosowane i zagrożone niedostosowaniem wywierają negatywny wpływ na pozostałych członków grupy społecznej. Dlatego problem niedostosowania społecznego powinno stawiać się na pierwszym miejscu, jako ogólne zagrożenie dla porządku społecznego. Ważne jest zatem, aby walkę przeciwko zjawisku niedostosowania społecznego rozpocząć jak najwcześniej, od najmłodszych członków społeczeństwa.

Niestety rodzice mają coraz mniej czasu na wychowywanie swoich dzieci,

21) R. Ilnicka, *Rodzina rozbita w percepcji gimnazjalistów*, Problemy opiekuńczo-wychowawcze nr 3, 2007, s. 17.

a demoralizacja życia rodzinnego powoduje niekontrolowane samowychowanie dzieci i młodzieży. Zdarza się również bardzo często, że dzieci, które nie znajdują pomocy w ramach własnej rodziny, zaczynają szukać przyjaciół w kręgu grup rówieśniczych, które niekoniecznie stanowią pozytywny wzorzec zachowań. Jeżeli doda się do tego tzw. młodzieńczy bunt przeciwko dorosłym, łatwo można zaobserwować pierwsze kroki w kierunku niedostosowania społecznego. Brak kontroli ze strony osób dorosłych może doprowadzić do sytuacji, w których interwencja resocjalizacyjna jest już mało skuteczna. Jedynie wczesna diagnoza oraz wszechstronna wiedza o teoretycznych podstawach niedostosowania społecznego stanowi główny warunek działalności profilaktycznej i resocjalizacyjnej.

Bibliografia

1. Ilnicka R., *Sytuacja szkolna młodzieży niedostosowanej społecznie*, Opieka wychowanie terapia nr 2, 2002.
2. Ilnicka R., *Rodzina rozbita w percepcji gimnazjalistów*, Problemy opiekuńczo-wychowawcze nr 3, 2007.
3. Kosakowski Cz., *Społeczne przystosowanie dziecka lekko upośledzonego umysłowo*, Toruń 1980.
4. Markowska B., Szafraniec H., *Podręcznik do „Arkusza zachowania się ucznia”* B. Markowskiej, [w:] *Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczo – zawodowym*, red. M. Choynowski, Warszawa 1977.
5. Olubiński A., *Współpraca rodziny i szkoły jako funkcja życia społecznego*, *Wychowanie na co dzień* nr 1-2, 2005.
6. Oszwa U., *Zaburzenia zachowania u dzieci i młodzieży*, *Remedium* nr 7-8, 2003.
7. Pospiszyl I., *Zachowania dewiacyjne o wysokim potencjale kryminogennym*, [w:] *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, I. Pospiszyl, M. Konopczyński, (red.) Warszawa 2007.
8. Strykowska J., *Poziom i rozmiary niedostosowania społecznego dzieci w młodszym wieku szkolnym*, *Szkoła specjalna* nr 3, 2005.
9. Taracha M., *Motywacja*, *Remedium* nr 2, 2002.
10. Zająchkowski K., *Niedostosowanie społeczne w szkole*, *Nowa Szkoła* nr 7, 1998.